

МИХАЙЛО КРАСІКОВ

*канд. філол. наук, професор кафедри українознавства,
культурології та історії науки Національного технічного
університету «Харківський політехнічний інститут»
mmkrasikov@gmail.com*

ХАРКІВСЬКИЙ НЕДОТУРИЗМ: ПРОБЛЕМА РЕВІТАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНИХ АТРАКЦІЙ

Як театр починається з вішалки, так культурний туризм починається з атракцій. Від того, наскільки вони привабливі, наповнені життям і приступні потенційним відвідувачам, залежить і доля самої туристичної галузі в регіоні, і доля цих об'єктів культурної спадщини.

Якщо говорити про туристичний потенціал Харкова і області, він використовується у кращому випадку на 30%. В економічному сенсі Харківщина ніколи не була бідним регіоном. За часів незалежності занепали потужні промислові підприємства Харкова, проте агропромисловість, торгівля, сфера послуг, ІТ-галузь навіть у найгірші часи (зокрема й під час війни) давали прибуток державі, а людям можливість не бідувати. Щодо розвитку культурного туризму на Харківщині, тут проводилася й проводиться низка фестивалів, акції «Ночі музеїв» вражали до війни своєю масштабністю, екскурсії по місту і за місто теж були і частково залишаються популярними. Проте стан культурних атракцій у кращий бік змінюється лише епізодично, і зазвичай це не заслуга влади.

Перша проблема — ПОВНА відсутність державного контролю за станом пам'яток історії та архітектури. Регулярний моніторинг цього стану й публічна звітність про нього відсутні. Покарання порушників Закону про охорону культурної спадщини — неможливе: зупинити незаконне будівництво чи роботу без дозвільних документів навіть на пам'ятці архітектури національного значення (як, наприклад, позолота бань, перефарбування стін Покровського храму 1689 р. побудови) не можуть в Харкові ані поліція, ані місцева адміністрація, ані міністр культури; виграний прокуратурою суд у першій інстанції обов'язково буде програний після апеляції замовників незаконних перебудов історичних об'єктів. Наслідки російсько-української війни на Харківщині у сенсі пошкодження культурної спадщини цілком можуть бути співставлені з «господарською діяльністю» безвідповідальних нуворисів і фатальною бездіяльністю правоохоронців та офіційних пам'яткоохоронців за останні 30 років. Справді: знищений внаслідок ракетного удару музей Г.С. Сковороди в Сковородинівці під Харковом і спалений внаслідок занедбаності палац Шидловських у Старому Мерчику, єдиний в своєму роді на Слобожанщині, пам'ятка архітектури національного значення, — втрати одного рівня.

Друга проблема — уперте невзяття на державний облік пам'яток історії споруд, навіть пов'язаних із першорядними діячами української історії та культури (зокрема Г. Квіткою-Основ'яненком, Я. Щоголевім, М. Міхновським, В. Кричевським, В. Данилевським...) та митцями світового рівня (наприклад, художницею З. Серебряковою). Навіть якщо на місцевому рівні вдається підготувати й затвердити всі документи, в Мінкульті їх періодично «втрачають» і не затверджують не роками — десятиліттями, внаслідок чого власники безцінних з історичної точки зору приміщень роблять з ними що завгодно.

Третя проблема — некоректність текстів на пам'яткоохоронних табличках. Навіть знакові архітектурні споруди (наприклад, донедавна найвища будівля в Харкові Олександрівська дзвіниця Успенського собору) помічені таблицями з відлитими у металі

помилками. Про будинок 1840-х років розповідається, що начебто він тут існує з середини XVIII ст.; Іллю Слатіна, засновника Харківського музичного училища та консерваторії (пам'ять якого взагалі не вшанована належним чином у місті, де створені ним потужні інституції носять імена людей, які ніякого відношення в історичному сенсі до цих структур не мають), горе-чиновники «оселили» у будинку, який насправді ще не був побудований на той рік, який вказаний на державній табличці. Зауваження ж краєзнавців нікого з офіційних осіб не цікавлять, помилки ніхто виправляти й не збирається. В останні 5 років з'явилися на фасадах банери з к'юар-кодами, де містяться довідки про будинки, але й вони не бездоганні, та й кількість їх незначна.

Четверта проблема — культурна ревіталізація пам'яток історії та архітектури. Йдеться про необхідність як мінімум допуску невеликих груп екскурсантів (на платній чи безоплатній основі) до інтер'єрів історичних будівель. Звісно, коли мова про приватну власність — допускати туристів чи ні та на яких умовах допускати — вирішує власник; однак державні установи, які знаходяться у пам'ятках архітектури чи історії, можливо, за певними винятками, повинні бути відкриті для відвідувань зацікавлених громадян, причому безкоштовно, адже це є громадська власність. Це питання повинно бути прописаним у пам'яткоохоронному законодавстві. Як люди можуть любити і шанувати ту чи іншу пам'ятку, якщо вони головної краси її ніколи не бачили й не побачать, хіба що на фото в інтернеті? У Харкові державні установи, які хотів би відвідати шанувальник архітектури, частіше взагалі не приступні для пересічного туриста, а деякі можна відвідати за гроші, але сплачені неофіційно, за домовленістю.

Орендарі пам'яток архітектури та історії на Харківщині, де донедавна містилися державні установи, часто проводять дикі ремонти замість реставрації, роблять платний вхід, але жодної копійки не вкладають навіть у створення елементарних умов для комфорту відвідувачів. Яскравий приклад — палац Кьонігів у с. Шарівка. Для фірми «Знахідка», яка взяла в оренду колишній туберкульозний санаторій, цей маєток «цукрових королів» і справді став знахідкою. Єдине, на що вони витратилися, — це друк вхідних квиточків. Туалети як були в жахливому стані в період майже 20-річної занедбаності, так і залишилися, причому їх кількість не надто збільшилася; огорожа (хоч якась) місточка над колишнім озером не була зроблена, і навіть дріт з однією стрічкою провисів недовго; жодна ямка біля того ж мосту не була закидана. Що вже казати про те, що у палаці, де, на щастя, багато чого добре збереглося, не було жодного наглядча, і, за бажання, можна було відкрити собі на пам'ять яку-небудь старовинну ручку як сувенір? Палац же (ще до «Знахідки») «реставрувався» досить специфічно: на другому поверсі простір перед виходом на балкон вкрили лінолеумом, хоча славетний кьонігівський паркет витримав усі негоди й міг би бути поновлений; на сходах перед будинком та в альтанці поруч із палацем скололи чудову плитку харківського заводу Бергенгейма та залили її банальним цементним розчином. Спроби ж харківської культурної громадськості чи районної адміністрації проводити в садибі чи в самому палаці якісь заходи, залишали враження чогось штучного і недоречного: «культурний шабаш» на руїнах — не надто гарна ідея. Те саме можемо сказати про фестиваль «Співочі тераси», гостями якого були Ніна Матвієнко та інші відомі київські співаки: проводився він на пам'ятці, стан якої був визнаний як аварійний; звісно, присутність тут великої кількості людей не пішла терасам на користь, а про реставрацію їх ніхто насправді й не думав.

Тим не менше позитивний і можна сказати зразковий приклад того, як треба ревіталізувати пам'ятки історії, в Харкові є. Родина Набок придбала для літературної громадськості, яка гуртується навколо Харківського літературного музею, колишню

квартиру визначного мовознавця Юрія Шевельова в будинку «Саламандра», а також одну з квартир у легендарному письменницькому будинку «Слово». Тут влаштовуються резиденції відомих письменників, проходять «квартирники» — поетичні вечори, екскурсії, лекції й інші інтерактивні заходи. Звісно, фінансово утримувати такі квартири нелегко, але цей історичний простір справді зажив повноцінним життям, і люди сюди приходять не тільки щоб послухати Оксану Забужко, Юрія Андруховича чи Сергія Жадана (їх можна послухати й в інших місцях), а й за ДОТОРКОМ АВТЕНТИКИ.

П'ята проблема — різке звуження культурних атракцій у зв'язку з політикою дерусифікації та дерадянїзації. Просто зняти всі меморіальні таблички, де згадується щось радянське та російське — це політика страуса: сховати голову у пісок і сказати, що нічого такого не було. *З минулим — будь-яким — треба вступати в діалог, з ним можна сваритися, але дарма робити вигляд, що його не існує.* Банально знести пам'ятник Пушкіну у Харкові — це нецікаво з точки зору історика, культуролога, екскурсовода і туриста. Адже у цього пам'ятника неабиякий бекграунд: це перший пам'ятник у відкритому міському просторі Харкова; це прекрасна робота відомого одеського скульптора Б. Едуардса; пам'ятник споруджений на кошти не держави, а міської Думи, тобто це волевияв тодішніх харківців; звісно, зараз краще не згадувати, що Микола Сумцов, великий україніст, який першим насмілювався читати в російському університеті курс лекцій про українську літературу українською мовою, був причетний до появи цього монумента (як і його друг-історик Дмитро Багалій), але згодом це сприйматиметься як цілком щирий вчинок, а не акт ренегатства. Знесення ж постаменту (бюст давно демонтовано) взагалі буде великою помилкою: восени 1904 р., через кілька місяців після відкриття пам'ятника, він був підірваний бойовою організацією «Оборона України» Револьюційної української партії; натхненником цієї справи був харківський адвокат Микола Міхновський, автор брошури «Самостійна Україна» і розкиданих біля пам'ятника після теракту прокламацій, в яких пояснювалося, чому на українській землі не може бути пам'ятника чужинцю. Постамент внаслідок вибуху не був знищений, тільки розколовся, його зліпили, і так він стоїть і досі, але сліди тріщин з двох боків видні прекрасно. Хіба ці символічні тріщини в українсько-російських відносинах — не атракція? Турист хіба не схоче доторкнутися до цієї 120-річної історії? Знести шматок минулого — легко. Це сприймається як боротьба з травмою, як розрив із «проклятим минулим». Але чи це не версія того, що ми вже проходили: «... до основанья, а затем...»?

Країна, яка хоче бути туристичною, зберігає артефакти всіх епох і народів, які тут мешкали. Місто, яке претендує на статус туристичного центру, піклується про збереження автентики не тільки пам'яток архітектури та історії, але й так званої «фонові архітектури», тобто історично цінної забудови. А головне — зусиллями самих городян шукає шляхи *духовної* ревіталізації культурної спадщини.

Локації українського Харкова: музеєфікаційний аспект.

Проблеми дослідження, збереження, популяризації

Харків — місто полікультурне і поліетнічне. Представники різних етносів не часто селилися компактно, хоча й мали свої улюблені райони. Локації польського, німецького та єврейського Харкова більшою мірою досліджені й деякі навіть нанесені на мапи [1-4], однак історичний український Харків, як не дивно, досі ще не зафіксований у повному обсязі, не взятий на облік пам'яткоохоронними структурами навіть на рівні об'єктів, пов'язаних із визначними діячами вітчизняної культури, не кажучи вже про те, що господарі меморіальних будинків абсолютно безкарно змінюють їх зовнішній вигляд як їм заманеться.

Розглянемо лише дві локації — два мікрорайони, які відносно непогано зберегли стару забудову XIX — початку XX ст. і де мешкало чимало людей, що увійшли в історію України. Це Гончарівка та Москалівка. Ці колоритні назви так і просяться у заголовки художніх творів, і дійсно — хто ж не знає п'єси “Сватання на Гончарівці” Г. Квітки-Основ'яненка, а Москалівка стала “гачком” для того, щоб привернути увагу, принаймні харків'ян, до ретророману Ірини Потаніної “Преферанс на Москалевке” (2019).

Музеєфікація будь-якого історичного міста передбачає не тільки максимальне збереження офіційно визнаних пам'яток історії та архітектури (їх завжди відносно небагато), але й так званої “історично цінної забудови”, яку в Україні насправді закон зовсім не захищає, навіть формально. **Саме типова архітектура певного часу створює неповторну ауру міста.** До того ж, з часом дослідження істориків і краєзнавців можуть виявити факт перебування або проживання у якомусь непомітному будиночку визначної особи, і тоді цей дім має шанс потрапити до “вищої касты” — пам'яток історії місцевого чи національного значення. Однак навіть знищений об'єкт може бути певним

чином меморізований у просторі міста: на місці, де стояв християнський храм, ставлять хрест, пам'ятним знаком чи скульптурою, капличкою або храмом відзначається місце певної історичної події, увічнюється вона і в топонімах. Меморіальні таблички чи значно дешевші та більш інформативні сучасні меморіальні банери з к'юар-кодом теж слугують музеєфікації міського топосу. Що з цього є в означених вище локаціях “українського Харкова”? Н І Ч О Г О.

Гончарівка, як ми вже зазначили, не тільки у мешканців Харкова, а й в усіх людях, які читали твори одного з основоположників нової української літератури чи бачили виставу або фільм за його твором, асоціюється з **Григорієм Федоровичем Квіткою-Основ'яненком** (1778—1843). На щастя, з трьох вулиць, які здавна називалися Гончарівськими, дві зберегли свою назву — Велика Гончарівська (яка насправді не така й велика) та Мала Гончарівська (яка насправді не така й мала). Середньо-Гончарівська вулиця, а з середини ХІХ століття Гончарівський бульвар, з 1973 р. носить ім'я І.С. Конєва. Відомо місце, де знаходився будинок матері Квітки (на теперішній вулиці Полтавський шлях) і звідки вирушав на прогулянки чарівним передмістям автор безсмертної комедії, однак ніде на Гончарівці чи поруч із нею нема навіть згадки про класика української літератури. У Харкові адміністратори люблять говорити про розвиток туризму, про створення і підтримку місцевих дестинацій, однак для популяризації “українського Харкова” робиться мізер. Щодо Квітки — так і не затверджена київськими чиновниками за 9 (!) років як пам'ятка історії гине в руїнах колишня школа імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка на Основі, створена харківською інтелігенцією до столітнього ювілею земляка, де міг би бути музей автора “Марусі” та “Шельменка-денщика”; міська ж влада, незважаючи на численні звернення громадськості й обіцянки мера, що будівля буде відреставрована й у ній відкриється філія музичної школи та музей Квітки, не зробила навіть адекватний проєкт реставрації й елементарну консервацію споруди, обмежившись зведенням паркану; у Харківському літературному музеї відвідувач не побачить навіть портрета письменника, і лише багатостраждальний пам'ятник на вул. Квітки-Основ'яненка повинен

переконати громадськість, що в місті з пам'яттю про Григорія Федоровича все гаразд. У будь-якій цивілізованій країні, звісно, локації, пов'язані з постаттями стовпів національної культури, а тим більше ті, що стали назвами безсмертних творів, експлуатувалися б (у хорошому сенсі) на всю катушку: і просвітницький сенс, і комерційний зиск тут доречні. Однак у Харкові на Гончарівці навіть у дні ювілеїв письменника не пройшла жодна театралізована хода, не кажучи про театральний фестиваль за творами Квітки, вистави якого могли б відбуватися серед будинків, що пам'ятають автора “Сватання...” (в репертуарі трьох харківських театрів є вистави за творами цього драматурга, причому авангардний театр “Нафта” поставив “Сватання на Гончарівці” у постмодерному дусі, і йому декорації сучасної Гончарівки точно підходять). У передвоєнні часи у місті з'явилася купа нових пам'ятників, зокрема й літературним персонажам, однак нікому не спало навіть на думку встановити на Гончарівці пам'ятник Марку Кропивницькому в ролі Стецька (збереглася чудова фотографія), тим більше, що Марко Лукич тут бував неодноразово і виступав у приміщенні цирку-театру Грікке (ця імпозантна будівля прекрасно збереглася, але переживає не найкращі часи). “Батько українського театру”, чиє ім'я носить ціле місто, жив деякий час у Харкові, похований тут, але не заслужив вдячної пам'яті харків'ян. Пам'ятник йому збиралися поставити ще перед Першою світовою війною — нема його й досі (щоправда могилу у теперішньому Молодіжному парку прикрашає виразний скульптурний портрет митця роботи Федора Балавенського, призабутого на Харківщині уродженця м. Люботина), а будівлю на Лопатинському провулку, де жила родина Кропивницького, куди приходили його друзі з “театру корифеїв”, років 10 тому безкарно знищили забудовники, хоч вона на момент знесення мала охоронний номер як пам'ятка історії місцевого значення.

На Великій Гончарівці є довгий сірий паркан СТО — хіба на ньому не могли б бути зображені сцени з “Сватання на Гончарівці” або хоча б портрет Григорія Федоровича? Але й натяку на Квітку й на твір, який уславив Харків і саме цю слободу, тут нема.

На Малій Гончарівській прожив майже все своє життя академік Всеукраїнської Академії наук, професор Харківського університету, етнограф, фольклорист, літературознавець зі світовим ім'ям, музейник, чиє ім'я носить Харківський історичний музей (засновником якого він був) **Микола Федорович Сумцов** (1854—1922). Однак ніхто з людей, які проходять цією вулицею, про це не знає. На місці будинка Сумцова — автостоянка, проте збереглися фотографії, де ми бачимо вченого разом із колегами (а серед них — Д.І. Багалій, В.П. Бузескул, М.С. Дрінов) біля його будинку. По місту — купа банерів для реклами депутатів та міського голови і жодного — для інформації про локації, пов'язані з визначними діячами культури, науки, громадського життя. Банер, присвячений М. Сумцову, біля місця, де стояв його будинок, був би своєрідною “машиною Часу”, яка дозволяла б візуально реконструювати архітектуру та обличчя людей минулої епохи, а головне — усвідомлювати нашим сучасникам свою причетність до них.

Не краща ситуація на Москалівці, де ми знаходимо ціле сузір'я діячів української культури, які мешкали там у різні часи. Краєзнавцям та біографам цих діячів дані локації добре відомі, однак **жодна з них не узята на облік як пам'ятка історії, на жодному будинку нема нічого, що б свідчило про його історію і про колишніх непересічних мешканців.**

На вул. Котляревській, 13 стоїть одноповерховий цегляний будинок, який не одразу привертає до себе увагу. Лише уважний спостерігач побачить вишукані візерунки, оцінить пропорції та зручність конструкції, а фахівець просто замилується чудовим зразком старофранцузького стилю. Цей будинок спорудив за власним проектом для своєї родини 1897 року **Василь Григорович Кричевський** (1872—1952), архітектор, художник, дизайнер, педагог, один із засновників стилю український архітектурний модерн та один із фундаторів Академії мистецтв України, автор проектів Малого герба України та грошей УНР. Саме тут, згідно документів, був створений проєкт будинку Полтавського губернського земства, який став взірцем українського національного стилю в архітектурі, всесвітньо відомий шедевр українського модерну. Саме тут

народилися діти художника, які й самі стали відомими майстрами пензля. Микола Васильович замолоду був актором і художником у театрі Миколи Садовського, а пізніше жив у Парижі та займався образотворчим мистецтвом. Василь Васильович працював художником на Одеській і Київській кіностудіях, зокрема був художником фільму “Земля” О. Довженка.

Гл. 1. Будинок В. Кричевського на Москалівці.

У 2003 р. краєзнавець В.П. Титарь писав, що будинок Кричевського було знесено у 1930-х роках під час докорінної перебудови усього району [5, 80]. На щастя, ніякої докорінної перебудови цього мікрорайону не сталося ані тоді, ані пізніше, і будинок вцілів, однак нові господарі, на жаль, не надто бережуть його автентичності: вікна й двері замінені були в останні 10 років. Хто знає, що завтра їм заманеться зробити з будинком, де жив український геній?

Усі багаторічні зусилля автора цих рядків змусити пам'яткоохоронні структури Харківської облдержадміністрації узяти цей будинок на облік як пам'ятку архітектури та історії національного значення виявилися марними, ідея викупити будинок та створити в ньому музей родини Кричевських, як, скажімо, в Опішному, теж не знаходить підтримки ані у чиновників, ані у харківської громади, ані у потенційних меценатів, хоча саме у Харкові відбулося формування Майстра як творчої особистості, українського патріота і високого професіонала. У Харкові збереглися будівлі, проекти яких виконані Кричевським самостійно або у співавторстві з О. Бекетовим, С. Загоскіним чи іншими відомими архітекторами. На одній із них встановлена меморіальна дошка роботи Валерія Бондаря. До того ж у 2016—2020 рр. О. Савчуком у Харкові видано було два томи хрестоматії праць В.Г. Кричевського та літератури про нього, тобто закладені підвалини для наукового вивчення спадщини митця і є свої кричевськознавці, зокрема культуролог О. Савчук (який іноді проводить екскурсії по місцях Василя Кричевського) та історик архітектури Денис Вітченко, автор вагомих публікацій про творчість Професора, як його називає Ю. Яновський у творі “Майстер корабля”. У Харківському художньому музеї зберігаються картини В. Кричевського, які

з'являються на світ Божий лише під час ювілеїв художника, однак, якби на вул. Котляревській відкрився меморіальний музей (який міг би бути філією Харківського художнього музею), вони могли б перебувати в постійній експозиції. До речі, у Харкові, де мешкало чимало всесвітньо відомих людей, зокрема й діячів науки та культури, лише один (!) меморіальний музей — родини Гризодубових, хоча збереглися будинки, де мешкали І. Мечніков, І. Слатін (засновник музичного училища та консерваторії), В.Я. Данилевський, З.Є. Серебрякова, В.Д. Єрмілов...

На тій же вулиці Котляревській, у одноповерховому будинку під № 44, у свого колеги по Музею українського мистецтва Д.Г. Чукіна у 1931—1933 роках жив до арешту **Павло Миколайович Жолтовський** (1894—1986), майбутній доктор мистецтвознавства, дослідник давнього українського образотворчого та народного мистецтва, людина-епоха. У Харкові пам'ять його вшанована виданням першого тому вибраних праць — спогадів та дечого з листування разом із докладними коментарями сучасних науковців [6]. Проте у візуалі локацій, пов'язаних із життям і науковим становленням корифея української науки, начебто не існує.

Відносно недалеко знаходяться залишки зруйнованої за радянських часів садиби відомого художника **Сергія Івановича Васильківського** (1854 — 1917), який багато зробив для утвердження українського національного стилю в мистецтві, залишив чудові пейзажі Слобожанщини та інших куточків України. “Розташовувалась садиба поблизу Єдиновірського цвинтаря на розі вулиці Катерининської та Карташевського (Єдиновірського) провулку. Нумерація по Карташевському провулку була під №1, а от по Катерининській вулиці вона змінювалась: була спочатку № 35, потім 41, далі 57 і на 1901 рік стала під № 71” [7]. Ані пам'ятного знаку, ані меморіального банера тут, звісно, нема. Меморіальна дошка на честь С. Васильківського з його зображенням прикрашає фасад Харківського художнього музею, хоча навряд чи художник й переступав поріг будинку “пивного короля”, купця І. Ігнатищева. Утім, сенс у встановленні цієї дошки саме на будинку, який з повоєнних часів займає

Харківський художній музей, є, адже тут знаходяться роботи майстра, а музей є нащадком Харківського художньо-промислового музею, якому Васильківський заповідав 1348 своїх картин і значну суму грошей для обладнання у ньому художнього відділу. Проте чому б не розмістити на паркані заводу, який свого часу “з’їв” родинне гніздо Васильківських, банер із репродукціями трьох картин, де художник увічнив свою домівку? Адже фасад будинку став частиною цього банального паркану. Тим більше, що одна з картин Васильківського, де він зобразив свій дім, кілька років тому знайшлася в Німеччині й повернулася до харківських музейників.

Іл. 2. Залишки садиби С. Васильківського по Карташевському пров. Фото С. Козлова.

Іл. 3. С. Васильківський. Біля палісадника. Портрет Прасковії Урилівни Васильківської, матері художника. Бл. 1895 р. Полотно, олія. 134X99,5. ХХМ.

Двоповерховий будинок по вул. Москалівській, 44 теж нічим не означений, однак тут провів свій останній рік визначний мариніст **Михайло Степанович Ткаченко** (1860—1916). Більшу частину життя художник прожив у Франції, однак у відпустку приїздив на батьківщину й жадібно малював українські хати, орнаменти, пейзажі, які вражали французьку публіку, а сьогодні заворожують усіх, хто знайомиться з його творчістю.

На Москалівці та сусідній із нею Новоселівці є кілька адрес, де жив поет трагічної долі **Володимир Євтимійович Свідзінський** (1885—1941), який був спалений живцем більшовицькими нелюдями наприкінці жовтня 1941 р. Це Лютівська, 39, Володимирська, 29, Світланівська, 49, Лютівська, 29. Меморіальна дошка на честь В. Свідзінського встановлена на будинку по вул. Чернишевській, 59, де знаходиться Харківське відділення Спілки письменників України, у центрі міста, однак, як справедливо відзначають біографи поета-маргінала, Свідзінського не випадково тягло селитися на периферії. Будинки, де жив один із найтонших українських ліриків, збереглися, але про це знають лише вузькі фахівці. Проте хіба застарів давній вислів: хочеш пізнати поета —

побувай на його батьківщині? Свідзінський не був харківцем за народженням, пам'ятник йому встановлено у Кам'янці-Подільському, де він навчався, однак розквіт таланту та основні перипетії життя поета відбулися саме у тодішній столиці, і безхитрісні реалії харківської околиці мимоволі увійшли в його творчість.

Нічим не приверне увагу перехожих і одноповерховий будинок № 48 по Москалівській вулиці. Колись він належав міщанину Федору Штардіку, а цікавий він тим, що тут квартирував у свої студентські роки (з 1910 року) **Стефан Андрійович Таранушенко** (1889—1976), у майбутньому один із титанів українського мистецтвознавства, дослідник традиційного народного та сакрального будівництва, директор Музею українського мистецтва у Харкові, пам'яткоохоронець, який врятував у 1920-ті роки чимало пам'яток архітектури. Меморіальна дошка, присвячена Таранушенку, встановлена зусиллями громадськості на останньому будинку, в якому на тодішній Дзержинській, 80 (тепер Мироносицька, 76) він жив у Харкові і де був заарештований, однак і москалівський будинок вартий нашої вдячної уваги. Тим більше, що й гості тут бували непересічні. На одній зі світлин 1912 р. ми бачимо серед молоді славетного кобзаря Петра Древченка, пам'ятають стіни цього будиночка і друзів Стефана — художника-аматора, тодішнього студента Харківського технологічного інституту Бориса Руднева (1879—1944), майбутнього засновника, директора і рятівника у часи Другої світової війни Лебединського художнього музею, з недавніх пір — імені Б. Руднева (чи варто говорити, що ані в сучасному Національному технічному університеті “Харківський політехнічний інститут”, ані ще десь у Харкові ім'я це ніяк не вшановане?) та Дмитра Гордєєва (1889—1968), у майбутньому відомого сходознавця, якого шанують у Тбілісі, де пройшла більшість років його життя, однак майже не пам'ятають у Харкові, де він навчався і де розпочиналася його плідна наукова діяльність — аж до арешту як “ворога народу”.

Іл. 4. Будинок, де жив С. Таранушенко. Москалівська, 48.

Це далеко не всі локації двох старовинних районів Харкова, які пов'язані з першорядними діячами української культури. З іншими — те саме. Викликає не просто здивування, а біль і відчай ситуація з музеєфікацією, закріпленням у громадській свідомості пам'яті про найважливіші для національної та культурної самосвідомості українського народу об'єкти історії. Під час війни начебто не час займатися увічненням пам'яті визначних діячів минулого. Але чому ж тоді “громадські активісти” знаходять зараз час, сили й ресурси “боротися” з пам'ятниками і меморіальними дошками, присвяченими російським вченим і діячам культури, і не докладають навіть мінімальних зусиль для збереження пам'яті про геніальних українців?

Список використаних джерел та літератури

1. *Котляр Е.А.* Еврейский Харьков: путеводитель по истории, культуре и местам памяти. Харьков: Центр Востоковедения Харьковской государственной академии дизайна и искусств, 2011. 172 с.: ил. = *Kotlyar E.A.* Jewish Kharkov: a guide-book on history, culture and memorial places. Kharkov: Center for Eastern Studies of Kharkov State Academy of Design and Arts, 2011. 172 p., fig.
2. *Жванко Л.* Видатні поляки і Харків: біогр. слов. (1805—1918). Харків: Золоті сторінки, 2018. 408 с.
3. *Deutsche Харьков.* Харьков: Золотые страницы, 2015. 164 с.
4. *Парамонов А.* Харьков. Немецкий альбом. XXI век. Харьков: Харьковский частный музей городской усадьбы. 2020. 232 с. : ил.
5. *Титарь В.П.* Харьковский период творческого пути Василия Кричевского // Сборник тезисов и докладов международной конференции “Усадьбы Харьковской губернии: сохранение и перспективы использования”. Харьков, 2003. С. 78—81.
6. *Жолтовський П.* Вибрані праці у 3 т. Т. 1. : Umbra vitae : Спогади. Листування. Додатки / ред. тому О.О. Савчук ; передм. М.І. Моздира ;

наук. коментар В.С. Романовського ; підготовка тексту Ж.Д. Сімферовської, О.О. Савчука, В.С. Романовського ; підготовка та коментарі до листування І.Ю. Тарасенко, С.І. Білоконя ; примітки Є.О. Котляра, О.О. Савчука. Харків : Видавець Савчук О.О., 2013. 606 с. ; 353 іл. — Сер. “Слобожанський світ”. Вип. 6.

7. *Пармонов А.* Батько художника Васильківського. URL: <http://www.otkudarodom.ua/ru/batko-hudozhnika-vasilkivskogo>.

Список ілюстрацій

1. Будинок В. Кричевського на Москалівці.
2. Залишки садиби С. Васильківського по Карташевському пров. Фото С. Козлова.
3. С. Васильківський. Біля палісадника. Портрет Прасковії Урилівни Васильківської, матері художника. Бл. 1895 р. Полотно, олія. 134X99,5. ХХМ.
4. Будинок, де жив С. Таранушенко. Москалівська, 48.